

per al medi ambient, però bo per a la comunitat (p. 98). Així, invertir en les gespes és invertir en les propietats i, com que no hi ha tanques ni murs, la gespa es converteix en quelcom col·lectiu, el manteniment de la qual esdevé una tasca essencial de la comunitat. Les entrevistes en profunditat efectuades a residents sobre la seva percepció dels productes químics (capítol 6) palesen com els usuaris són conscients del potencial de risc, però encara són més conscients que les gespes creen i reproduïxen comunitats humanes que es volen conservar. També paradoxalment, l'individualisme es torna col·lectivisme, ja que el mandat de la comunitat s'imposa sobre les pors, els riscos i les angoixes viscudes individualment. Finalment, Robbins torna a l'*actor-network theory* per provar que els no humans (plantes, animals, pesticides, segadores, etc.) actuen de maneres diferents per produir el «subjecte en el qual ens reconeixem» (p. 135). L'autor vol defugir el parany del determinisme ambiental, però reconeix que el món no humà, com argumenta Donna Haraway, té una clara influència sobre el món humà. I la gespa n'és un clar exemple: la gespa, acaba Robbins, ens arriba a fer persones i comunitats especials.

El volum es completa amb dos apèndixs. El primer dóna molts suggeriments

de jardineria alternativa a la gespa, inclosa una llista d'adreces electròniques. El segon proporciona dades sobre l'enquesta i el treball de cartografia de la superfície de gespes fets al comtat de Franklin (Ohio) i que ha inspirat una gran part dels arguments expressats per Robbins en aquest llibre. *Lawn people* és, sense cap mena de dubte, un gran treball d'ecologia política, però és, encara més, una gran aportació a la geografia contemporània pel rigor i l'aplicació de coneixements, que van des de la fisiologia vegetal fins a l'enquesta qualitativa i des de la química orgànica fins a la cartografia. En tot cas, el llibre també té mancances, la més sorprenent de les quals és que no es faci pràcticament mai cap referència als costos hídrics dels jardins, especialment en ambients àrids (només n'hi ha un breu comentari a la pàgina 75). D'altra banda, alguns arguments, com ara el d'utilitzar Althusser per explicar la ideologia de la gespa, no s'entenen gaire bé. Això, però, no desmereix en absolut un treball excel·lent que caldria que tingués la màxima difusió possible.

David Sauri

Universitat Autònoma de Barcelona
Departament de Geografia
David.Sauri@uab.cat

NOGUÉ, Joan (ed.)

La construcción social del paisaje

Madrid: Biblioteca Nueva, 2007. Paisaje y Teoría, 343 p.

ISBN: 978-84-9742-624-4

Amb aquest llibre, l'editorial Biblioteca Nueva inicia una col·lecció (Paisaje y Teoría) de caràcter més aviat teòric referida específicament al paisatge, la qual cosa la converteix en única a l'Estat espanyol. La incorporació del paisatge arreu d'Europa, tant en les polítiques d'ordenació del territori com en les de caràcter cultural i

patrimonial, han acabat fent que algunes editorials (a Espanya, però, ben poques) es decideixin a endegar col·leccions específicament dedicades al paisatge, en aquest cas —i d'aquí l'excepcionalitat de la col·lecció que ens ocupa— a les relacions entre el paisatge i la teoria, en el sentit més ampli de la paraula.

En *La construcción social del paisaje* es publiquen les ponències més significatives de les dues últimes edicions del Seminari Internacional sobre el Paisatge que el Consorci Universitat Internacional Menéndez Pelayo de Barcelona i el Centre Ernest Lluch van organitzar a Olot (Girona), la tardor del 2004 i la del 2005. Aquest seminari va aprofundir la temàtica del paisatge des d'una perspectiva interdisciplinària, oberta i innovadora, i va incentivar el debat metodològic i crític al voltant de la construcció social del paisatge, títol d'aquesta publicació.

L'editor, Joan Nogué, és geògraf de professió i la seva investigació gira al voltant del pensament geogràfic i territorial i els paisatges culturals, temes sobre els quals ha escrit –sol o en col·laboració– nombrosos llibres i articles en revistes internacionals de prestigi. És col·laborador habitual del suplement *Cultura's* de *La Vanguardia*. Totes aquestes col·laboracions, aplegades en forma de llibre, estan a punt de sortir al carrer editades per Àmbit. Actualment és catedràtic de Geografia Humana a la Universitat de Girona i director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya.

El paisatge és el reflex de «determinades maneres d'organitzar el territori, contribuint a naturalitzar i normalitzar les relacions socials i l'ordre territorial establert» (Nogué, p. 12). La creixent sensibilitat social vinculada al fet que hi ha grans transformacions territorials que posen en risc les identitats socials i territorials, juntament amb l'aparició de diversos instruments que pivoten a l'entorn del paisatge, com ara el Conveni Europeu del Paisatge, posen de manifest encara més que el paisatge configura els espais geogràfics i que té funcions territorials i profundes influències culturals i morals en la població. Autors com Yves Luginbühl amb *Landscape: from knowledge to action* (2008), Riccardo Priore amb *Convenzione europea del paesaggio* (2007) o Eduardo Martínez de Pisón i Augustin Berque

només són una petita mostra de la literatura dedicada a aquest tema.

El llibre s'estructura en tres grans blocs més un epíleg escrit per Eduardo Martínez de Pisón. En total, tretze autors desenvolupen el tema de la construcció social del paisatge. El primer bloc fa referència al cos com a paisatge i al seu paper en la construcció social d'aquest concepte. María Ángeles Durán i Josepa Bru són les encarregades d'explorar aquesta dimensió complexa però enormement rellevant. L'experiència personal afecta directament la manera com veiem els paisatges i la seva representació territorial, és a dir, el sentit de lloc que els donem. Per tant, el paisatge és experiència (Bru, p.63).

El segon bloc, dedicat al paisatge resultant del conflicte social i polític, fa referència a un altre nivell d'anàlisi. Tres han estat els autors escollits en aquest bloc, i tots ells entenen el paisatge com a sistema de reproducció social. El primer, Don Mitchell, se centra en la creació de paisatges per part d'emigrants i exiliats, tot prenent com a exemple la frontera entre EUA i Mèxic. Deixeble de David Harvey, per a Don Mitchell el paisatge és funcional, ja que tots naixem en un paisatge, però no vivim ni morim en el mateix paisatge (Mitchell, p. 105). Carmen Pena continua en aquesta mateixa línia, però centra la seva recerca en la descripció i l'anàlisi dels paisatges migratoris de Galícia. Per acabar, Mireia Folch-Serra tanca aquest bloc posant l'èmfasi en la cultura i la identitat en la nació postmoderna, sota una òrbita més aviat postmoderna i força allunyada del marxisme ortodox present en el capítol de Mitchell.

El tercer i últim bloc es dedica més aviat als paisatges urbans. No es podia oblidar la ciutat en tant que és important en la construcció social del paisatge i, per això, aquest últim bloc és el més extens de tots. Són molts els autors que aborden aquest tema, però només set han estat els escollits en aquest llibre per desenvolupar aquesta temàtica. El primer de tots, Itz'ar

González Virós, s'endinsa en la visibilitat de l'estructura del paisatge a través de l'arquitectura. Oriol Nel·lo, geògraf, se centra en els paisatges invisibles de la ciutat, entenent que la ciutat tradicional com a espai de convivència d'usos i de persones molt diferents tendeix a desaparèixer (Nel·lo, p. 194). Raquel Hemerly Tardin Coelho exposa els paisatges ocults de les *favelas* del Brasil com a paisatges informals i productes de la construcció social del paisatge. L'autora divideix el capítol en tres apartats per tal de parlar de tres tipus de paisatges ocults diferents que ens deixen una mirada global dels assentaments informals en la ciutat formal: els paisatges de l'aglomeració, els paisatges d'interferència i els paisatges de la proliferació. Alicia Lindón i Daniel Hiernaux se centren en els paisatges invisibles de la por i l'emergència de paisatges fugaços en la ciutat. Xerardo Estévez continua el bloc distingint a la perfecció els paisatges urbans amb text dels paisatges urbans sense text. Finalment, aquest últim bloc el conclou Francesc Muñoz amb una contribució sobre els paisatges «aterritorials», és a dir, aquells paisatges desarrelats del territori, com les *edge cities* (Muñoz, p. 294).

En definitiva, aquest llibre s'endinsa en el paisatge entès com el resultat de la transformació col·lectiva de la natura, com un producte social que reflecteix una manera concreta d'organitzar i viure el territori. Vet aquí una forma d'encarar la qüestió força excepcional en els estudis de paisatge realitzats a casa nostra, que es veu complementada per un nou llibre, a cura del mateix autor i en la mateixa col·lecció, que acaba d'aparèixer en el moment d'escriure aquestes ratlles: *El paisaje en la cultura contemporánea* (2008), un conjunt d'assajos procedents també, com en el cas que ens ocupa, de discipli-

nes tan diverses com la història, la geografia, la història de l'art, la sociologia, l'arquitectura o l'urbanisme. No serà fàcil atrapar col·leccions similars i de gran prestigi existents a França o al Regne Unit des de fa molts anys, però, sense cap mena de dubte, amb aquesta col·lecció codirigida per Federico López Silvestre, Javier Madeuelo i el mateix Joan Nogué, aquest país s'ha començat a posar les piles en aquest camp del coneixement, que cau de ple en l'àmbit de la geografia cultural i social.

Bibliografia citada

- BERLAN-DARQUÉ, Martine; LUGINBÜHL, Yves; TERRASSON, Daniel. 2008. *Landscape: from knowledge to action*. Versalles: Quae.
- COLAFRANCESCHI, Daniela. 2007. *Landscape + 100. Palabras para habitarlo*. Barcelona: Gustavo Gili.
- DIVERSOS AUTORS. 2008. «La força del paisatge». *Revista de Girona*, 250. Girona: Diputació de Girona.
- PRIORE, Riccardo. 2007. *Convenzione Europea del Paesaggio*. Centro Stampa d'Ateneo.
- Fifth Meeting of the Workshops of the Council of Europe for the Implementation of the European Landscape Convention Proceedings: Landscape Quality Objectives: from Theory to Practice*. 2007. Estrasburg: Council of Europe Publishing.
- Landscape and sustainable development: challenges of the European Landscape Convention*. 2006. Estrasburg: Council of Europe Publishing.
- Stephanie Wilbrand
Universitat de Girona
Departament de Geografia, Història
i Història de l'Art
stephanie.wilbrand@udg.edu